

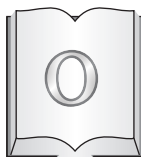
Наталія ДЕМ'ЯНЕНКО

Ключові поняття: освіта дорослого населення, освіта протягом життя, освіта для всіх, неперервна освіта, андрагогіка, геррагогіка.

*Нові цивілізаційні виклики
закономірно приводять до
всезагального «освітнього руху»,
глибоких реформ систем освіти,
орієнтованих на поточні й
перспективні потреби суспільства,
ефективного використання ресурсів,
передусім уселюдських.*

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XX – НА ПОЧАТКУ XXI СТ.

© Н. Дем'яненко. 2011

світня політика України, відображаючи національні інтереси у сфері освіти дорослих, зорієнтована на процес інтернаціоналізації освітніх систем, світові тенденції розвитку, а саме на:

розвитку, а саме на:

- всебічну модернізацію суспільства в інтенсивно змінюваних соціокультурних умовах, особливості постіндустріального етапу його розвитку і як результат – необхідність підготовки людини до нової якості життя;
- виникнення і наростання глобальних проблем, можливість розв'язання яких зумовлюється розширенням міжкультурної взаємодії, діалогу культур, що потребує формування ноосферного і планетарного стилю мислення особистості;
- зростання значення людського капіталу, який у розвинутих країнах становить 70 – 80 % національного багатства, що зумовлює інтенсивний, неперервний, випереджувальний розвиток освіти всього дорослого населення;
- демографічне старіння суспільства,

збільшення кількості людей похилого віку, які й після виходу на пенсію здатні до активного саморозвитку, професійної, соціальної, едукативної діяльності.

Отже, світові тенденції слугують розвиткові поглядів на освіту і навчання як на «процес, що триває впродовж життя». Ще в XVII ст. Я.-А.Коменський, стверджуючи, що «все життя є школою для кожної людини», зазначав: «Ми, передусім за все, прагнемо дати всебічну освіту всім людям, усьому людству, а не окремим особам. ...Людині в будь-якому віці судилося вчитися, при цьому в неї мета навчання і є метою життя» [11, 97, 145].

Нові цивілізаційні виклики закономірно приводять до всезагального «освітнього руху», глибоких реформ систем освіти, орієнтованих на поточні й перспективні потреби суспільства, ефективне використання ресурсів, передусім вселюдських. Розвитком освіти дорослих на світовому рівні традиційно опікується ЮНЕСКО як інтелектуальний центр міжурядового співробітництва з питань освіти, науки і культури, куди входить 188 країн світу і близько 600 неурядових організацій. Наприкінці 1940-х років набули періодичності міжнародні конференції ЮНЕСКО з андрагогічної проблематики. Перша відбулася в Ельсінорі (КОНФІНТЕА I, Данія, 1949), де освіта дорослих в основному розумілася як додаткова освіта традиційного гуманітарного типу, що призначалася для дорослих з елементарним рівнем освіченості. Темою другої – Монреальської конференції (КОНФІНТЕА II, Канада, 1960) стала освіта дорослих у змінюваному світі як невід'ємна складова «глобальної освіти». Окреслилася тенденція виокремлення професії андрагога, підготовки педагогічних кадрів, які б працювали в галузі освіти дорослих. На рівні резолюцій конференція рекомендувала урядом «розглядати освіту дорослих не додатком, а рівнозначною складовою національних систем освіти». Як результат, двома роками пізніше на 12-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО державам-учасникам було запропоновано

«вважати невід'ємною складовою системи освіти різноманітні форми позашкільної освіти і освіти дорослих з метою надання людині можливості впродовж життя долучатися до культури, забезпечувати умови як для всебічного розвитку, так і для активної участі в житті суспільства, соціальному і економічному розвитку країни» [2, 181]. Саме ця пропозиція стала джерелом ідеї «освіти впродовж життя», її розвитку на світовій арені. Майже водночас на Всесвітньому конгресі міністрів освіти з ліквідації неписьменності (Тегеран, 1965) було піднято питання функціональної грамотності, визначеної як «освітня діяльність, пов'язана з соціально-економічною і професійною підготовкою». Отже, 1960-ті стали початком концептуалізації ідеї «освіти впродовж життя», визначення перспектив її реалізації на міжнародному рівні. Проте розвиткові світової співпраці у сфері освіти дорослих перешкождала низка суперечностей, умотивованих надто великою розбіжністю проблем між країнами. У тих, що лише нещодавно здобули незалежність, більшість дорослого населення була неписьменною, у тих, де вже тривалий час упроваджувалися програми освіти дорослих, питання потребувало вирішення на рівні подальшого розвитку освітніх проектів. Також, у розвинутих країнах застосовувалися різні підходи в забезпеченні освіти дорослих, починаючи від народних середніх шкіл у скандинавських державах до «освіти трудящих» у колишньому СРСР, «продовженої освіти» в Об'єднаному Королівстві, «неперервної освіти» у США й Канаді та «народної освіти» у Франції. Крім цільової групи дорослого населення, на той час ще не існувало об'єднувального принципу, загального ідеалу або мети, якими могли б керуватися особи, що займалися освітою дорослих на національних рівнях. Не розробленими були також і загальнонаукові та дидактичні підходи, за якими вирішувалися б питання статусу освіти дорослих щодо основної системи освіти. У більшості країн освіта дорослих зазвичай розглядалася як

своєрідний «довісок» або «бідний родич».

Десятирічне дискутування в ЮНЕСКО питання «освіти впродовж життя» привело до утворення в 1971 р. Міжнародної комісії з розвитку освіти. Вже у першій доповіді Комісії обґрунтування ідеї «освіти протягом життя» та «суспільства, що навчається» було поставлено на офіційний рівень, зокрема висловлено рекомендацію дотримуватися провідного принципу освітньої політики, за яким кожна людина повинна мати можливість продовжувати навчання пожиттєво. Зазначалося, що «освіта впродовж життя — не освітня система, а принцип організації системи освіти» [2, 181 — 182]. «Навчання впродовж життя» і «освіта впродовж життя» трактувалися двома взаємодоповнювальними концепціями, де друга вважалася умовою реалізації першої.

На третій Міжнародній конференції з освіти дорослих (КОНФІНТЕА ІІІ, Токіо, Японія, 1972) зазначалося, що «право людини і народів на освіту, їхнє право безперервно отримувати знання мають розглядатися нарівні з іншими основними правами, такими, як право на охорону здоров'я і гігієну, право на безпеку, право на всі форми суспільних свобод тощо» [3, 70 — 71]. Уперше було представлено напрям «неперервної освіти», а робочий документ конференції отримав назву «Освіта дорослих у контексті неперервної освіти».

Наголошувалося на особливій ролі неперервної освіти як чинника культурного розвитку. Зокрема, відмічалось, що культурний розвиток є узгодженням фізичних і духовних ресурсів людини з урахуванням потреб особистості й суспільства і визначається як неперервний пожиттєвий процес. Його орієнтація залежить від критеріїв, визначених різними країнами, групами чи окремими особами. Кожне місце, де «люди збираються, працюють, ідять чи розважаються» визначалося потенційним середовищем для отримання знань. Отже, неформальна освіта мала стати невід'ємною складовою повсякденного життя. Дорослим учням відводилася активна роль у

плануванні, управлінні та проведенні власного навчання. Фахівці з освіти мали бути готовими працювати з населенням у його природному середовищі, де дорослі почували б себе впевненіше і їхня мотивація була більш природною. Особливо акцентувалося на загальнокультурних аспектах освіти. Традиційні відносини викладача і слухачів розглядалися як співпраця, базована на участі в спільному пізнанні. На Токійській конференції було також піднято питання статусу і професійної підготовки майбутніх фахівців з освіти дорослих. Ухвалено рішення надавати допомогу університетам, щоб вони відігравали більш активну роль в інтенсифікації досліджень, використанні ЗМІ, розробленні прогресивних методів, наочних посібників для освіти дорослого населення і заохочували міжуніверситетський обмін професійними кадрами. Підвищення ролі університетів у сфері освіти дорослих передбачало: визнання андрагогіки науковим напрямом та проведення відповідних досліджень; створення курсів для підготовки фахівців у галузі освіти дорослих (як короткотермінових, без відриву від виробництва, так і довготривалих, результатом завершення яких став би диплом державного звання); встановлення професійних зв'язків із освітніми закладами, які цілеспрямовано забезпечували навчання дорослого населення. Відповідно до зазначених рішень планувалося: результати андрагогічних досліджень ввести у зміст підготовки вчителів; розробити програми навчання майбутніх фахівців у галузі освіти дорослих; семінари і курси для персоналу, зайнятого в галузі освіти дорослих, зокрема короткотермінові курси з підготовки інструкторів, уважати невід'ємною складовою системи освіти; комплексно використовувати друковані матеріали, дистанційне, заочне навчання з метою підготовки кадрів для освіти дорослих [5, 16 — 17, 19 — 20, 39 — 40, 61 — 62].

У 1976 р. в «Рекомендації щодо розвитку освіти дорослих», ухваленій Генеральною конференцією ЮНЕСКО, було

обґрунтовано низку концептуальних підходів у цій галузі. Зокрема, зазначалося, що вираз «освіта дорослих» означає весь комплекс організованих процесів освіти, «незалежно від змісту, рівня і методу, формальних чи інших, таких, що продовжують освіту, отримувану в школах і ВНЗ, а також практичне навчання, завдяки чому особи, що кваліфікуються суспільством як дорослі, розвивають свої здібності, збагачують знання, поліпшують технічну і професійну кваліфікацію або отримують нову орієнтацію і змінюють свої погляди (поведінку) в подвійній перспективі всебічного особистісного розвитку та участі в збалансованому й незалежному соціальному, економічному і культурному процесі» [9, 23 – 24]. Водночас, поняття «неперервна освіта і навчання» означають «всеохоплювальну діяльність, спрямовану як на зміну структури офіційної системи освіти, так і на розвиток усіх можливостей підготовки поза нею» [9, 26]. Отже, констатовалося, що освіта і навчання мають здійснюватися впродовж життя, охоплюючи вдосконалення, оновлення або отримання нових професійних знань і вмінь, із використанням будь-яких можливих засобів забезпечення права кожної людини на особистісний розвиток.

Ідея була підтримана на наступному форумі ЮНЕСКО – Паризькій конференції (КОНФІНТЕА IV, Франція, 1985). Зокрема відмічалося, що «освіта дорослих має подвійну мету – забезпечення розквіту людської особистості та сприяння її участі в соціально-економічному й культурному розвитку» [6, 21]. Вагомим ресурсом освітньої діяльності визначено «людей похилого віку – тих, хто припинив професійну діяльність, але ще має енергію та готовий застосувати її для вирішення суспільно корисних завдань» [6, 23 – 24]. Згодом це вмотивувало створення Європейської Мережі Learning in Later Life (LiLL, 1995 Н.), коли група ентузіастів із кількох європейських країн вирішила об'єднати зусилля своїх організацій для розширення контактів і обміну досвідом між фахівцями-

герагогами, практиками, що працюють з людьми похилого віку, організаторами навчання і безпосередньо людьми старших вікових категорій, зацікавленими в реалізації освітніх програм. Координує роботу мережі, куди сьогодні входять партнери з 21 країни, Центр наукової додаткової освіти 2А У1/ У в Університеті м. Ульм (Німеччина). Уже в 1996 р. на організованій Центром зустрічі в Парижі відмічалося, що на зміну концепції «соціального попиту» (головної в теорії відновлювальної освіти) приходять концепція «індивідуального попиту» – своєрідний ключ до забезпечення освіти дорослих, їх загального навчання та професійної підготовки» [12, 88 – 89].

Гамбурзька конференція (КОНФІНТЕА V, Німеччина, 1997) проходила під загальним гаслом «Освіта дорослих як право, засіб, радість і спільна відповідальність», де «освіта для всіх» була проголошена «ключем у XXI століття», а одним із напрямів виділено «Освіту дорослих і населення, що старіє». У основній доповіді озвучувалися й проблеми людей похилого віку, їхнього впливу на політику в галузі освіти. Наголошувалося на людському чинникові як основній виробничій силі кожної країни, роль якого буде зростати, а отже, перемагатимуть, обганятимуть у конкурентній боротьбі ті країни, де постійно забезпечуватиметься отримання знань дорослим населенням. Тому було поставлено питання «функціональної грамотності», а звідси – грамотності комп'ютерної, відмічалася необхідність знання іноземних мов. Навчання впродовж життя переосмислювалося «Гамбурзькою декларацією про навчання дорослих» (1997) щодо формальної, неперервної освіти та «всього спектру неофіційного й побічного навчання в полікультурному суспільстві». Серед основних 10 обговорюваних тем на конференції прозвучала й така, як «Навчання для всіх: права і сподівання різних груп населення». Комплекс питань підготовки і перепідготовки дорослого населення було передано Гамбурзькому інституту ЮНЕСКО з осві-

ти, який, акумулюючи інформацію в галузі теорії і практики освіти дорослих, розповсюджує досвід на світовому рівні.

Наприкінці 1990-х років Росія також активно долучилася до реалізації міжнародних і європейських проектів освіти дорослого населення. 1999 р. у Москві з ініціативи Товариства «Знання» і за підтримки Інституту міжнародного співробітництва Німецької асоціації народних університетів відбулася науково-практична конференція «Освіта дорослих: погляд у ХХІ століття». Учасники обґрунтували роль освіти дорослого населення для розвитку соціально-економічної, моральної і культурної сфер. Відмічалось, що в діяльності Товариства «Знання» істотне місце займає громадянська освіта та освіта людей «третього віку». Останню було визначено одним із перспективних проектів. Наголошувалося на «значенні освіти в соціалізації людини на всіх етапах її розвитку, від входження в доросле життя і до пенсійного періоду. Зокрема, представником Інституту освіти дорослих РАО С. Г. Вершловським розглядалися аспекти, пов'язані з професійною, сімейною, дозвіллевою соціалізацією особистості, тобто з тими сферами життя, в яких людина реалізується найбільш потужно, формуючи власне «Я». У ракурсі проблеми було піднято питання науково-теоретичних основ освіти дорослих. Увагу акцентовано на створенні проектів і програм не лише професійного, а й особистісного розвитку.

Наступним етапом реалізації ідеї «освіти впродовж життя» став Всесвітній форум з освіти в Дакарі (Сенегал, 2000), де було схвалено Концепцію освіти для дорослих до 2015 року» метою якої передбачалося передавання і збагачення загальних культурних і моральних цінностей, оскільки «саме в них приховані самобутність і сенс існування окремих людей і суспільств» [8, 16]. Продовженням форуму можна вважати Софійську конференцію (Болгарія, 2002) «Освіта впродовж усього життя — на шляху до реалізації мети програми ЮНЕСКО «Освіта для всіх»

(Дакар, 2000) і рішень п'ятої міжнародної конференції з освіти дорослих КОНФІНТЕА V (Гамбург, 1997)». Серед актуальних напрямів програми «Освіта впродовж усього життя» визначено «залучення до освітніх програм осіб похилого віку», а доповненням до вимог отримання «навичок елементарної грамотності» стало набуття «вмінь життєдіяльності в соціальному, культурному, політичному і економічному просторі, опанування програм громадянської освіти і розвитку особистості» [10, 2, 4]. У методиці освіти дорослих пріоритетними визначено принципи провідної ролі учня в освіті та його активного залучення в усі стадії освітнього процесу.

Отже, наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. на міжнародному рівні починає активно розроблятися геррагогічна проблематика (від «геррагогіка» — освіта людей похилого віку). В 2005 р. відбулася Міжнародна конференція Європейської мережі Learning in Later Life «Освіта в похилому віці» (Отценхаузен, Німеччина, 2005). Зазначалося, що громадянська освіта має передусім навчити людей бути активними громадянами, показати, що кожен може змінити на краще і своє життя, і життя суспільства (Пітер Джарвіс, Університет м. Суррей, Велика Британія). Також дискутувалося питання поглиблення соціальної нерівності серед дорослих людей, зокрема вмотивоване й відсутністю необхідного рівня освіти. Оскільки, як зазначалося, успішність навчання представників старшого віку зумовлюється їхніми власними потребами, пропонувалося впроваджувати освітні курси і програми, опанування яких дало б можливість і людям з низькою кваліфікацією подолати соціальну ізоляцію, розширити коло повсякденного спілкування та зміцнити соціальні зв'язки. Не менш важливим аспектом соціальної ізоляції людей похилого віку було названо «відчуження поколінь», а освітньо-інтегративну роботу з представниками різних вікових категорій — необхідним аспектом підвищення громадянської активності пенсіонерів, подолання прірви між поколіннями

(Маріано Санчес-Мартінез, Університет м. Гранади, Іспанія). Той факт, що міжпоколінне навчання сприятиме розвитку європейської демократії, знайшов відображення в багатьох програмних документах, зокрема в «Зеленій книзі» (Європейська Комісія, 2005) і в «Міжпоколінному пакті», розробленому на молодіжному форумі у вересні 2005 р. Насамкінець, на конференції в Отценхаузені було представлено проєкт KOJALA — «Біржа компетентності для молоді й людей похилого віку в спільному навчанні», який успішно і сьогодні реалізується в Німеччині. Проєкт спрямований на взаємну допомогу представників різних поколінь та стимулює нові форми викладання і навчання, наприклад, зв'язок через Інтернет-платформу. Серед означених європейських перспектив найбільший інтерес викликало впровадження Інтернет-технологій навчання людей похилого віку, розвиток у старших поколінь «мультимедійної компетентності». Конференція завершилась прийняттям резолюції щодо розширення освітніх можливостей громадян похилого віку. До очікувань було віднесено — створення структур, які зможуть забезпечити постійний розвиток освіти пенсіонерів у Європі, їх фінансування з бюджету ЄС та надійні умови діяльності відповідних освітніх установ. Загалом гармонійний розвиток суспільства було визнано можливим лише за умови надання людям похилого віку можливостей творчого самовираження в будь-якій галузі та поважного ставлення молоді до представників старших поколінь [7, 33, 34 — 35, 37].

Остання КОНФІНТЕА VI (Белен, Бразилія, 2009) була спрямована на обґрунтування навчання дорослих і неформальної освіти як складових освіти впродовж життя. Основним завданням визначалося налагодження зв'язку навчання дорослих і неформальної освіти з іншими вагомими програмами в галузі освіти і розвитку (LIFE, ОДД, Десятиріччя ООН з розповсюдження письменності, Десятиріччя з освіти в інтересах розвитку) та сприяння

їхній інтеграції в національні стратегії країн-учасниць. Серед перспективних завдань, проголошених ООН на період 2003 — 2012 рр.: набуття людиною вміння жити в постійно ускладнюваних суспільних відносинах, опанування мовою і культурою суспільства.

Відповідно до зазначених програмних документів щорічно проходять національні тижні освіти дорослих у 52 країнах світу [1, 616 — 618]. В Україні проблеми освіти дорослих розробляються Інститутом педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук (створений у 1993 р. як Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, перейменований у 2006 р.). «Тижні освіти дорослих» стали традиційними для України з 2000 р. Наказом МОН України від 08.08.2000 р. № 370 «Про проведення міжнародного «Тижня освіти дорослих» була підтримана ініціатива створення Всеукраїнського координаційного бюро Міжнародної громадсько-державної програми «Освіта дорослих в Україні» за підтримки Інституту освіти ЮНЕСКО. Наша країна бере активну участь у міжнародних III (2002) — XI (2010) Тижнях освіти дорослих. Проведення цих заходів відбувається згідно з Концепцією програми «Освіта дорослих протягом усього життя», виробленою учасниками першого Міжнародного тижня освіти дорослих в Україні з урахуванням світових тенденцій.

Щодо перспектив. Найвагомішою і надалі залишається глобалізація. Цей процес має й негативні сторони, але він — реальність, яка диктує Україні необхідність подальшого активного введення в діяльність європейських і світових асоціацій освіти дорослих, поглибленого аналізу й використання міжнародного досвіду освітньої роботи з дорослим населенням, розвитку андрагогіки і геррагогіки як галузей наукового знання, що вмотивовують і забезпечують практику освіти дорослих, спрямування університетів на реалізацію завдань навчання впродовж життя.

Список використаних джерел

1. **Болтівець С.І.** Освіта дорослих людей в Україні / С.І.Болтівець // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; [гол. ред. В. Г. Кремень]. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — С. 616 — 618.
2. **Эдгар Фор.** Учиться быть / Фор Эдгар и др. — Париж-Лондон: ЮНЕСКО/Харрап, 1972.
3. Заключительный доклад. Выступление Рене Майо — Генерального директора ООН по вопросам о разования, науки и культуры (ЮНЕСКО) // Третья Международная конференция по образованию взрослых, созванная ЮНЕСКО, Токио, 25 июля — 7 августа 1972 г. — Париж, 1972.
4. Заключительный доклад // Пятая международная конференция по образованию взрослых. — Гамбург, Германия, 14 — 18 июля 1997 г. — Париж: ЮНЕСКО, 1997.
5. Заключительный доклад. Третья Международная конференция по образованию взрослых, ЮНЕСКО, Токио, 25 июля — 7 августа 1972 г. — Париж: ЮНЕСКО, 26 октября 1972 г.
6. Заключительный доклад // Четвертая международная конференция по образованию взрослых. — Париж, Франция, 19 — 29 марта 1985 г. — Париж: ЮНЕСКО, 1985.
7. **Кононыгина Т.** Образование пожилых в единой Европе. Заметки об участии в работе международной конференции Европейской Сети Learning in Later Life «Образование в пожилом возрасте», 25 — 28 ноября 2005 г., Отценхаузен, Германия / Т. Кононыгина, Г. Лобанова // Новые знания. — 2006, май. — С. 33 — 37.
8. Образование для всех к 2015 г. Добьемся ли мы успеха? // Всемирный доклад по мониторингу ОДВ, 2008 г. — Изд-во ЮНЕСКО, 2008. — С. 15 — 20.
9. Рекомендация о развитии образования взрослых, принятая Генеральной конференцией на ее 19-й сессии, Найроби, 26 ноября 1976 г. — Париж: ЮНЕСКО, 1976.
10. Софийская декларация по образованию взрослых «Призывы к действию», София, Болгария, 9 ноября 2002 г. // Новые знания. — 2003. — № 1. — С. 2 — 4.
11. **Comenius John Amos**, 1592 — 1670. Selections/ John Amos Comenius. — Paris, UNESCO, 1957.
12. Lifeiong Learning for All. — Paris, OECD, 1996.

Резюме

• *Логико-системний аналіз міжнародного досвіду і перспектив розвитку ідей «Освіта дорослого населення» та «Освіта впродовж життя» здійснено на основі документальної бази ЮНЕСКО періоду 1949 — 2010 рр. (фонди ООН НБУ імені В. І. Вернадського). Рівень реалізації проблеми в Україні висвітлено в контексті інтеграції до світового освітнього простору.*

• *Логико-системний аналіз міжнародного опыта и перспектив развития идей «Образование взрослых» и «Образование в течение всей жизни» осуществлен на основе документальной базы ЮНЕСКО в период 1949 — 2010 гг. (фонды ООН НБУ имени В. И. Вернадского). Уровень реализации проблемы в Украине освещен в контексте интеграции в мировое образовательное пространство.*

• *International experience and development of logical and systematic analyses of the ideas «Adult Education» and «Longlife Education» has been produced on the basis of UNESCO documentaries (1949 — 2010) taken from UN materials at National Library of Ukraine named after V.I.Vemadsky. The level of problem realization in Ukraine has been shown in the context of word education integration.*